

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ФІНАНСИ

ПРАКТИКУМ

*За редакцією
доктора економічних наук, професора,
заслуженого економіста України
І.О. ЛЮТОГО*

Київ
Видавництво Ліра-К
2020

**УДК 336.01(075.8)
Ф591**

*Рекомендовано Вченою радою економічного факультету
Київського національного університету Імені Тараса Шевченка
Протокол №12 від 1 червня 2020 р.*

Рецензенти:

Крупка М. І. – д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту Львівського національного університету імені Івана Франка, заслужений діяч науки і техніки України;

Кириленко О. П. – д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів ім. С.І. Юрія Тернопільського національного економічного університету, заслужений діяч науки і техніки України;

Опарін В. М. – д.е.н., професор, професор кафедри фінансів ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана”.

Ф591 **Фінанси.** Практикум / І. О. Лютий, С. Я. Боринець, З. С. Варналій, та ін.; за ред. д.е.н., проф. І. О. Лютого. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2020. – 352 с.

ISBN 978-617-7910-05-2

Пропонований практикум є логічним доповненням до підручника “Фінанси”, підготовленого авторським колективом під керівництвом проф. І.О. Лютого. Представлені у практикумі тестові завдання, задачі різного рівня складності, питання для самоконтролю, теми для написання рефератів та творчі Завдання допоможуть читачам поглибити та закріпити фундаментальні знання у галузі фінансів, а також сформувані навички застосування відповідних теоретичних положень на практиці. Практикум може стати ефективним інструментом у підготовці сучасних фахівців в галузі державних та корпоративних фінансів, які здатні використовувати фундаментальні закономірності розвитку фінансів для вирішення теоретичних та практичних завдань в рамках сучасного економічного середовища.

Для студентів економічних спеціальностей, аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів, економістів, державних службовців, підприємців та всіх, кого цікавлять можливості здійснення інвестиційної чи професійної діяльності у сфері фінансів.

УДК 336.01(075.8)

ISBN 978-617-7910-05-2

© Колектив авторів, 2020
© Видавництво Ліра-К, 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
------------------------	---

Частина I. ТЕОРІЯ ФІНАНСІВ

Розділ 1. Необхідність і сутність фінансів. Теорії фінансів.....	7
Розділ 2. Фінансова система	15
Розділ 3. Фінансова політика.....	28
Розділ 4. Фінансова безпека	35

Частина II. БЮДЖЕТНА СИСТЕМА ТА БЮДЖЕТНИЙ ПРОЦЕС

Розділ 5. Бюджет і бюджетна система	44
Розділ 6. Бюджетний процес.....	56
Розділ 7. Державний бюджет. Бюджетний дефіцит.....	70
Розділ 8. Державний кредит і державний борг	85
Розділ 9. Місцеві бюджети та міжбюджетні відносини	95

Частина III. ПОДАТКОВА СИСТЕМА

Розділ 10. Податкова система та податкова політика.....	119
Розділ 11. Митна система та митне оподаткування.....	137
Розділ 12. Адміністрування податків, зборів, платежів	145

Частина IV. ДЕРЖАВНІ ЦІЛЬОВІ ФОНДИ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

Розділ 13. Державні цільові фонди	153
Розділ 14. Економічна сутність соціального страхування	164
Розділ 15. Державне регулювання соціального страхування	171
Розділ 16. Пенсійне страхування.....	177
Розділ 17. Фонди загальнообов'язкового державного соціального страхування.....	185

Частина V. ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ

Розділ 18. Організація фінансів підприємницьких структур	195
Розділ 19. Фінансовий стан підприємства	204
Розділ 20. Фінансове планування і контроль на підприємстві	217
Розділ 21. Фінансовий менеджмент як система управління фінансами підприємств	232

Частина VI. ФІНАНСИ ДОМОГОСПОДАРСТВ

Розділ 22. Сутність і функції фінансів домогосподарств.....	241
Розділ 23. Фінансові ресурси домогосподарств та їх використання.....	249

Розділ 24. Заощадження домогосподарств і напрями їх інвестування.....	256
Розділ 25. Фінансове планування в домогосподарствах та побудова бюджету домашнього господарства.....	263

Частина VII. ФІНАНСОВИЙ РИНОК

Розділ 26. Фінансовий ринок: сутність функції, інститути та суб'єкти	273
Розділ 27. Характеристика основних інструментів фінансового ринку	280
Розділ 28. Механізм ціноутворення на фінансовому ринку	291
Розділ 29. Регулювання фінансового ринку.....	301

Частина VIII. СВІТОВІ ФІНАНСОВІ СИСТЕМИ

Розділ 30. Міжнародні фінанси	310
Розділ 31. Міжнародні фінансові ринки.....	320
Розділ 32. Фінанси зарубіжних країн.....	328
Розділ 33. Глобалізація та її вплив на національні фінансові системи.....	341

ВІДПОВІДІ ДО ТЕСТІВ.....	350
---------------------------------	------------

ПЕРЕДМОВА

Ключовим поняттям, яке характеризує процеси світового розвитку на початку нового століття, стала глобалізація. Необхідною передумовою забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в умовах світової глобалізації є модернізація фінансової системи України, перетворення її на ефективне підґрунтя соціально-економічного зростання. Це потребує більш глибокого розуміння основних положень фінансової науки, яка охоплює практично всі сфери діяльності людини, дає можливість об'єктивно оцінювати більшість економічних явищ та процесів.

Усе це визначає потребу у підготовці високопрофесійних фахівців у галузі фінансів, які творчо мислять, здатні аналізувати складні процеси, узагальнювати фінансову інформацію, приймати обґрунтовані рішення на різних рівнях керування та у всіх ланках фінансової системи.

Пропонований навчальний посібник покликаний наблизити теоретичні знання у галузі фінансів до потреб практики, розширити, поглибити та закріпити знання щодо сутності, призначення та ролі фінансів в економічному та соціальному розвитку суспільства. Він є логічним доповненням до підручника "Фінанси", підготовленого викладачами Київського національного університету імені Тараса Шевченка під керівництвом завідувача кафедри фінансів професора Лютого І.О. Наведені у практичному Завданні різняться за ступенем складності, проте будь-яке з них можна розв'язати, засвоївши матеріал підручника. У поєднанні з підручником "Фінанси" практикум дозволить читачу не лише отримати фундаментальні знання в галузі фінансів, а й організувати самоконтроль знань та сформувати навички застосування відповідних теоретичних положень на практиці.

Як і підручник "Фінанси", практикум складається із восьми частин.

Перша частина практикуму розкриває основні етапи розвитку фінансової науки, сучасні фінансові теорії, методи формування та напрями використання фінансових ресурсів на макро- та мікрорівнях, фінансовий механізм реалізації фінансової політики в Україні, закономірності функціонування фінансової системи, а також основні складові та шляхи забезпечення фінансової безпеки держави.

В другій частині розглядаються економічна сутність, ознаки та основні функції бюджету, поняття бюджетного устрою і бюджетної системи України, складові та принципи побудови бюджетних систем. Визначаються організаційні засади бюджетного процесу, призначення і роль державного бюджету та бюджетної класифікації, причини та види дефіциту бюджету, джерела його фінансування, економічну сутність державного кредиту та боргу як складових фінансової системи держави, роль державного кредиту у забезпеченні розвитку національної економіки.

Матеріал третьої частини ознайомлює читача зі змістом, основними етапами становлення і розвитку податкової системи України, особливостями реалізації податкової політики в сучасних умовах, правовими й організаційними закономірностями функціонування податкової системи України, а також митно-тарифною політикою, як складовою державної фінансової політики, та діяльністю митних органів у системі фіскальних органів держави.

Дослідженню соціального страхування та функціонування державних цільових фондів і фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування присвячено розділи четвертої частини практикуму. Послідовно розглядаються сутність, функції, класифікація та основні види державних цільових фондів; економічний зміст, принципи, основні етапи розвитку та види соціального страхування; місце і роль соціального страхування в системі соціального захисту.

У п'ятій частині розглянуто основи організації фінансів підприємств, методи та джерела фінансування їх діяльності, система керування фінансами підприємств, системи показників фінансового стану підприємства та інформаційне забезпечення аналізу фінансового стану. Читач має можливість при вивченні матеріалу навчитися аналізувати фінансову звітність, складати фінансовий план підприємства, здобути навички прийняття практичних рішень щодо фінансової діяльності суб'єктів господарювання.

В шостій частині розкриті сутність, функції фінансів домогосподарств, роль фінансів домогосподарств у фінансовій системі, місце домогосподарств у розподілі ресурсів, сутність та призначення заощаджень, а також процес їх перетворення на інвестиції. Розглянуті фактори, які впливають на прийняття фінансових та інвестиційних рішень домогосподарствами, методи керування фінансами домогосподарств, зокрема, методика здійснення фінансового планування домогосподарствами та система бюджетів.

Сьома частина присвячена розкриттю об'єктивної необхідності, сутності та значення фінансового ринку, сфери та важелів державного регулювання, а також принципів ціноутворення на фінансовому ринку. Розглядаються структура, функції та класифікація фінансового ринку, співвідношення і взаємодія окремих його частин; інструменти фінансового ринку та фінансові послуги, які надаються банками і небанківськими кредитними установами, факторинговими і лізинговими компаніями, фондовими і валютними біржами, страховими компаніями.

У восьмій заключній частині практикуму увагу зосереджено на розкритті закономірностей та особливостей розвитку світової фінансової системи з позиції сучасних глобальних викликів, економічних процесів, тенденцій розвитку фінансових систем зарубіжних країн, фінансових ринків і інститутів. Детально характеризується міжнародний фінансовий ринок та його складові – міжнародний валютний ринок, ринок кредитних ресурсів від фінансових установ, ринок емісійних боргових цінних паперів та інструментів власності, а також ринок похідних фінансових інструментів.

Кожен розділ практикуму містить тестові завдання, питання для самоконтролю, теми для написання рефератів, практичні Завдання різного рівня складності та творчі завдання. Тестові Завдання дають змогу закріпити знання та перевірити ступінь засвоєння теоретичного матеріалу. Практичні Завдання сприяють кращому розумінню аналітично-розрахункової частини курсу “Фінанси” та формуванню навички практичного застосування набутих теоретичних знань. Творчі Завдання сприяють самостійному науковому пошуку, аналізу шляхів вирішення практичних проблем та формуванню сучасного економічного мислення.

Важливою складовою практикуму є відповіді на тестові завдання, що дозволяє читачу самостійно, ефективно та швидко провести контроль знань і засвоїти ключові моменти кожної теми. В кінці кожного розділу практикуму наводиться перелік рекомендованої літератури, ознайомлення з якою сприятиме успішному вирішенню завдань навчальних тренінгів.

Зміст та особливості викладу матеріалу в практикумі свідчать про те, що він може стати ефективним інструментом у підготовці сучасних фахівців в галузі державних та корпоративних фінансів, які здатні використовувати фундаментальні закономірності розвитку фінансів для вирішення теоретичних та практичних завдань в рамках сучасного економічного середовища.

Корисним буде практикум і для студентів інших економічних спеціальностей, аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів, економістів, державних службовців, підприємців та всіх, кого цікавлять можливості здійснення інвестиційної чи професійної діяльності у галузі фінансів. Він також стане в нагоді викладачам під час організації та проведення поточного та підсумкового оцінювання знань студентів.

ЧАСТИНА І. ТЕОРІЯ ФІНАНСІВ

Розділ 1. НЕОБХІДНІСТЬ І СУТНІСТЬ ФІНАНСІВ. ТЕОРІЇ ФІНАНСІВ

Тести

1. Скільки джерел доходів визначав Ж. Боден:

- а) 10;
- б) 2;
- в) 7;
- г) 4?

2. Хто з учених є автором праці “Фінансові нерви держави”:

- а) Т. Мен;
- б) Д. Бернадо;
- в) М. Макіавелі;
- г) Ж. Боден?

3. Хто вперше обґрунтував поділ державних витрат на місцеві та загальнодержавні:

- а) А. Сміт;
- б) Ф. Кене;
- в) Ж. Боден;
- г) А. Тюрго?

4. Представники якої школи вважали сільське господарство і землю основним джерелом доходів держави:

- а) класична школа політичної економії;
- б) школа фізіократів;
- в) школа меркантилізму;
- г) школа монетаризму?

5. Що означає термін *"financia"* в перекладі з латинської:

- а) шкіряний гаманець;
- б) платіж;
- в) гроші;
- г) розподіл?

6. Хто з учених-меркантилістів були прихильниками непрямого оподаткування:

- а) Ж. Боден та В. Петті;
- б) Н. Макіавелі та Ф. Петрарка;
- в) Н. Макіавелі та Д. Бернадо;
- г) Т. Мен та Дж. Локк?

7. Який з цих принципів оподаткування НЕ належить А. Сміту:

- а) справедливість;
- б) визначеність;
- в) безповоротність;
- г) економія?

8. Що є основним інструментом впливу в монетаристів:

- а) пропозиція грошей;
- б) пропозиція товарів та послуг;
- в) податки;
- г) правильної відповіді немає?

9. У якому столітті відбулося формування терміна *"financia"*:

- а) XV ст.;
- б) XVI ст.;
- в) XII ст.;
- г) X ст.?

10. Хто написав перший підручник з фінансів *"Основні начала фінансової науки"*:

- а) К. Рау;
- б) Ж. Боден;
- в) А. Сміт;
- г) Д. Рікардо?

11. В якій праці вперше було системно викладено основні положення фінансової науки:

- а) К. Рау *"Фінансові нерви держави"*;
- б) А. Сміт *"Дослідження про природу і причини багатства народів"*;
- в) Ф. Юсті *"Система фінансового господарства"*;
- г) Д. Рікардо *"Початки політичної економії та податкового навантаження"*?

12. Хто з великих учених античного світу тією чи іншою мірою торкався фінансів:

- а) Аристотель;
- б) Платон;
- в) Ксенофонт;
- г) усі відповіді правильні?

13. Працю, землю і капітал до основних джерел доходів відносили представники школи:

- а) фізіократів;
- б) класичної школи політичної економії;
- в) кейнсіанської;
- г) марксистської.

14. Основним здобутком Д. Рікардо в розрізі становлення фінансової науки вважається:

- а) створення нової теорії податків;
- б) розроблення принципів оподаткування;
- в) написання першого підручника з фінансів;
- г) створення кількісної теорії грошей.

15. Хто з учених-економістів є автором праці "Трактати про податки і збори":

- а) Ф. Кене;
- б) Ф. Енгельс;
- в) В. Петті;
- г) М. Фрідмен?

16. До централізованих фінансових ресурсів не належать:

- а) позабюджетні державні цільові фонди;
- б) кошти місцевих бюджетів;
- в) кошти громадських організацій;
- г) кошти Пенсійного фонду України.

17. За матеріальною ознакою фінансові ресурси поділяються на:

- а) податкові і неподаткові;
- б) грошові та натуральні;
- в) фінансові ресурси домогосподарств, підприємств та організацій;
- г) фінансові ресурси держави, підприємств, інвесторів та кредиторів.

18. До методів формування централізованих фінансових ресурсів держави належать:

- а) метод цільового призначення, нормативи і ліміти;
- б) метод фінансування і кредитування;
- в) метод обов'язкових і добровільних платежів;
- г) метод планування і фінансового контролю.

19. Основними складовими фінансового механізму є:

- а) суб'єкти і об'єкти фінансових відносин, фінансові інститути, фінансова політика;
- б) фінансові показники, норми, ліміти і резерви;
- в) фінансове планування і прогнозування;
- г) усі відповіді правильні.

20. До елементів фінансового механізму не належать:

- а) фінансові резерви;
- б) фінансові ресурси;
- в) фінансові санкції;
- г) фінансове прогнозування.

21. Суб'єктами фінансових відносин є:

- а) держава, суб'єкти господарювання, населення;
- б) державні службовці та суб'єкти господарювання;
- в) населення, державні підприємства, державна служба охорони;
- г) державний бюджет, цільові державні фонди, державний кредит.

22. Основними функціями фінансів є:

- а) контрольна, економічна, стимулююча;
- б) розподільча, стимулююча, відтворювальна, регулююча;
- в) розподільча та контрольна;
- г) фіскальна, розподільча, регулююча.

23. Залежно від джерел формування фінансові ресурси поділяються на:

- а) державні і місцеві;
- б) централізовані й децентралізовані;
- в) внутрішні й зовнішні;
- г) власні й запозичені.

24. Об'єктивними передумовами функціонування фінансів є:

- а) товарно-грошові відносини, існування держави, дія економічних законів;
- б) існування держави, дія закону вартості, потреби розширеного відтворення;
- в) економічний розвиток суспільства, дія економічних законів, потреби розширеного відтворення;
- г) товарно-грошові відносини, дія економічних законів.

Контрольні запитання

1. Що становить внутрішній зміст фінансів?
2. Наведіть характерні ознаки фінансів.
3. У чому полягає відмінність фінансів від грошей?
4. Назвіть переваги й недоліки американської, скандинавської та західноєвропейської фінансових моделей.
5. Що становить соціально-економічну сутність фінансів?
6. У чому полягають сутність і механізм дії розподільчої функції фінансів?
7. Що таке контрольна функція фінансів? Як саме вона реалізується в практичній діяльності?
8. Які групи державних витрат виокремлював А. Сміт?
9. Як у своїй праці “Шість книг про республіку” (1577 р.) французький мислитель XVI ст. Жан Боден визначає структуру доходів королівської казни?
10. Що таке домени? Чим вони відрізняються від регалій?
11. У чому полягає заслуга німецьких камералістів у розвитку фінансової науки?
12. Назвіть основних представників школи фізіократів та охарактеризуйте основні постулати цієї теорії.
13. Поясніть передумови виникнення фінансів.
14. Представники якої школи вважали, що народним багатством є три джерела – земля, праця, капітал?
15. На які групи поділяє державні витрати А. Сміт у своїй праці “Дослідження про природу і причини багатства народів” (1776 р.)?
16. Назвіть представників маржиналістського напрямку в економічній науці.
17. На чому базувалася Кейнсіанська фінансова доктрина?
18. Назвіть автора праці “Система фінансового господарства” (1776 р.), у якій він викладає основу науки про фінанси, що стало теоретико-методологічним підґрунтям розвитку фінансової науки.
19. У чому полягає сутність “антициклічної теорії” А. Хансена, А. Оукена та Р. Харроу?
20. Охарактеризуйте бюджетну систему як окрему складову процесу перерозподілу.

Теми рефератів

1. Розвиток фінансової науки в Україні.
2. Сучасна світова наукова думка.
3. Функції та роль фінансів.
4. Необхідність, зміст і ознаки фінансів.
5. Призначення та роль фінансів у соціально-економічному розвитку суспільства.

6. Місце фінансів у системі товарно-грошових відносин. Специфічні ознаки фінансів.
7. Види фінансових ресурсів, чинники їх зростання. Основні напрями використання фінансових ресурсів.
8. Роль фінансових ресурсів у розширеному відтворенні.
9. Класифікація фінансових стимулів, їх характеристика. Можливості використання фінансові стимулів в умовах ринку.
10. Розподільна функція фінансів, її призначення в умовах функціонування ринкових відносин.
11. Фінансові ресурси країни, їх види і чинники зростання.
12. Контрольна функція фінансів, її зміст і призначення в розподільному процесі.
13. Значення досліджень німецьких камералістів для розвитку фінансової науки.
14. Представники школи політичної економії й розвиток фінансової науки.
15. Вплив маржиналістського напрямку на становлення фінансової науки.

Розрахунково-аналітичні завдання

Завдання 1. Заповніть порожні клітини (рис.1).

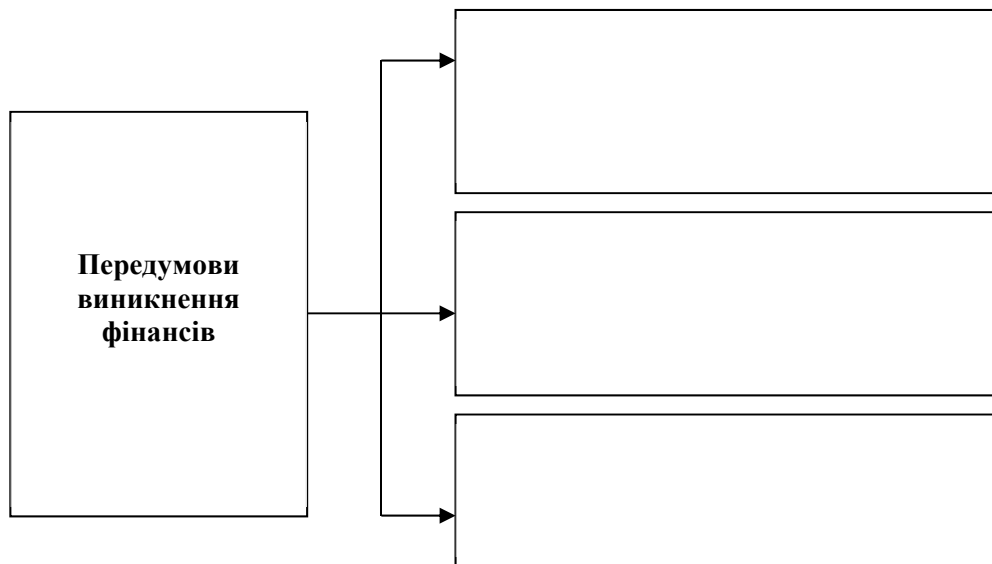

Рис. 1. Передумови виникнення фінансів

Завдання 2. Проаналізуйте етапи становлення та розвитку фінансової науки. Виконане Завдання оформіть у вигляді таблиці.

Етапи становлення та розвитку фінансової науки

Назва наукової школи	Представники	Основні постулати

Завдання 3. Установіть правильність тверджень.

№	Запитання	Так/ ні
1	В епоху раннього середньовіччя основними державними доходами були домени та регалії (ТАК/НІ).	
2	Адам Сміт у своїй праці “Дослідження про природу і причини багатства народів” (1776 р.) вперше сформулював чотири принципи оподаткування: справедливість, визначеність, безоплатність, імперативність (ТАК/НІ).	
3	Виникнення фінансів пов’язане з розвитком товарно-грошових відносин і розвитком держави як органу влади (ТАК/НІ).	
4	Уперше в сучасному тлумаченні термін “фінанси” став застосовуватися в Китаї, де під фінансами розумілася сукупність коштів, необхідних для задоволення потреб держави та різних суспільних груп (ТАК/НІ).	
5	Національне багатство – вартість нагромаджених у країні цінностей та залучених у виробництво природних ресурсів (ТАК/НІ)	
6	Фінанси є сукупністю економічних відносин, що пов’язані з формуванням, розподілом і використанням фондів грошових коштів у процесі розподілу та перерозподілу ВВП і НД (ТАК/НІ).	
7	Фінанси зовсім не пов’язані з чинними економічними категоріями, зокрема такими, як ціна, кредит, собівартість, заробітна плата (ТАК/НІ).	

Література

Основна:

1. Боди З., Мертон Р. Финансы М.: Вильямс, 2007. – 347 с.
2. Габбард Р. Глен. Гроші, фінансова система та економіка : Підручник, Пер. з англ.; Наук. ред. пер. М. Савлук, Д. Олесневич. – К.: КНЕУ, 2004. – 889 с.
3. История экономической мысли: лекции в Лондонской школе экономики / пер. с англ. Н.В. Автономовой под ред. В.С. Автономова. – М.: Изд. Института Гайдара, 2017. – 488 с.
4. Масгрейв Р. А. Государственные финансы: теория и практика / Ричард А. Масгрейв, Пегги Б. Масгрейв. Москва : Бизнес Атлас, 2009. 716 с.
5. Фінанси. Підручник / І.О. Лютий, С.Я. Боринець, З.С. Варналій та ін.; за ред. д.е.н., проф. Лютого І.О. Київ : Ліра-К., 2017.

Додаткова:

1. Василик О.Д. Теорія фінансів: підручник / О.Д. Василик. –К. : НІОС, 2005.
2. Історія економічних учень : підруч. / за ред. В. Д. Базилевича. У 2 ч. 3-тє вид. Київ : Знання-Прес, 2006. (Класичний університетський підручник).
3. Пушкарева В.М. История финансовой мысли и политика налогов – М.2008
4. Теорія фінансів : підруч. / Юхименко П. І., Федоров В. М., Лазебник Л. Л. та ін. ; за заг. ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. Київ : ЦУЛ, 2010. 576 с.
5. Рожко О. Д. Державні фінанси України: детермінанти та пріоритети розвитку. Київ : Вид-во Ліра-К, 2016. 360 с.
6. Фінанси. Бюджет. Податки: національна та міжнародна термінологія : у 3 т. / за ред. Т. І. Єфименко, А. І. Мярковського. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ : ДННУ “Акад. фін. керування”, 2013. 728 с.